KINDVRIENDELIJKE STAPELBOUWOMGEVINGEN

BOUWBLOKKEN VOOR RUIMTELIJKE KWALITEIT

Marlies Marreel, Jo Boonen, Sven De Visscher (red.), Greet De Brauwere, Pieter Foré, Ruben Joye en Griet Verschelden

http://blok.kids-gids.be/

KINDVRIENDELIJKE STAPELBOUWOMGEVINGEN

BOUWBLOKKEN VOOR RUIMTELIJKE KWALITEIT

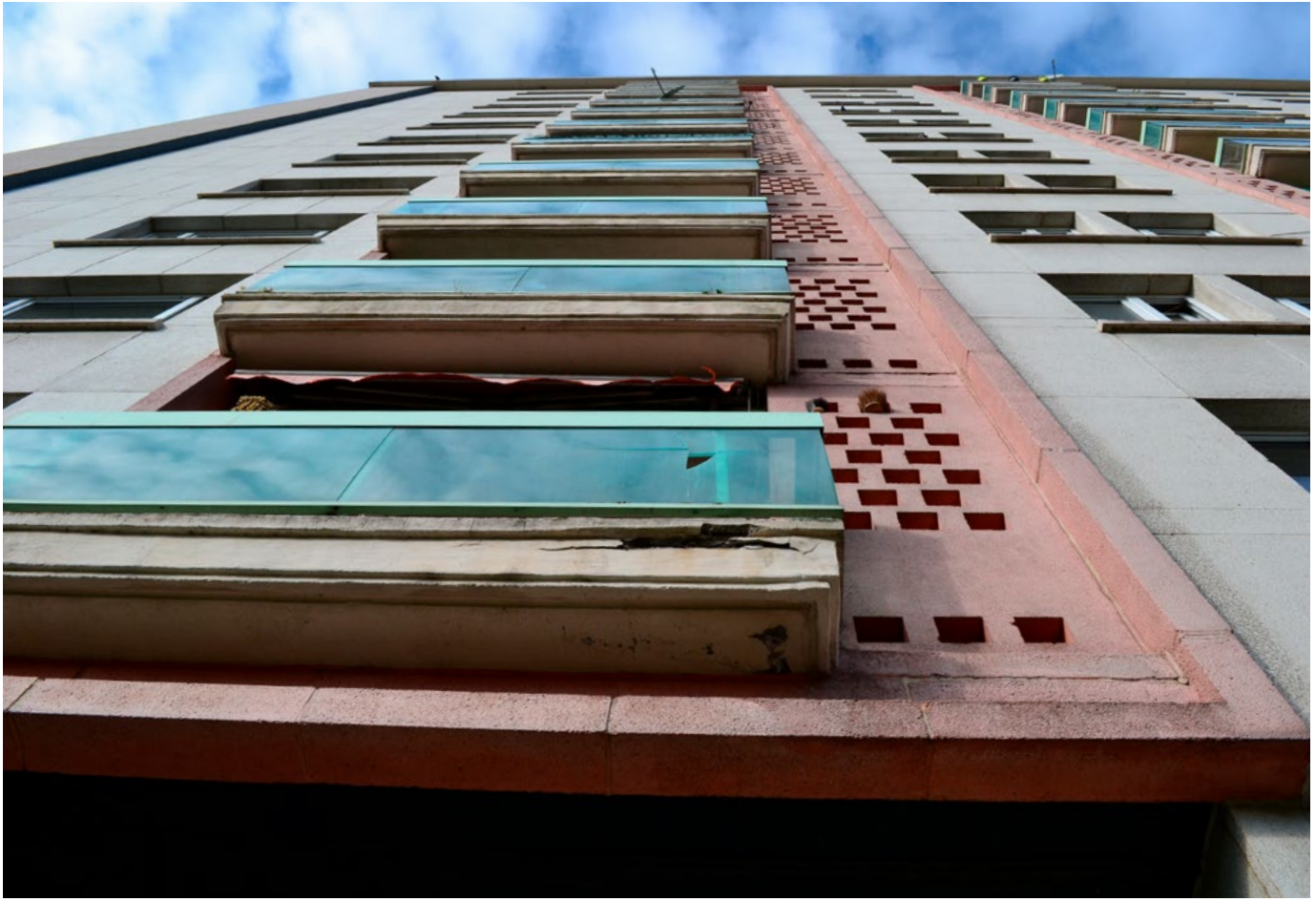

Inhoud

Kindvriendelijke stapelbouwomgevingen 5

Onderzoekscases 9

Bouwblokken als analyse- en interventiekader 13

10 Bouwblokken voor ruimtelijke kwaliteit 17

- Veiligheid 18
- Toegankelijkheid & grenzen 23
- Ontmoeting & conflict 27
- Betekenisvolle personen 32
- Eigenaarschap 36
- Voorzieningen 40
- Vitaliteit 45
- Schaal 49
- Privacy 53
- Eigenheid 57

Aan de slag! 63

<< INHOUD

Kindvriendelijke stapelbouwomgevingen

Van wenselijkheid naar werkelijkheid

Een significante groep kinderen en tieners (173.193 kinderen en tieners of 15% van de Vlaamse minderjarigen[1]) groeit op in één of andere vorm van stapelbouw: elke woonvorm waarbij er twee of meer wooneenheden verticaal op elkaar gestapeld zijn. In de centra van grote steden loopt dit aantal op tot 50%. Procentueel wonen gezinnen met kinderen uit lagere inkomenscategorieën vaker in stapelbouw. Eerder dan de wenselijkheid van stapelbouw als woonomgeving voor kinderen te bevragen, vormde deze realiteit het vertrekpunt van het BLOK-onderzoek. Omdat het aantal kinderen en tieners die opgroeien in stapelbouwomgevingen zowel in de steden als in meer rurale gemeenten toeneemt, trachten we meer zicht te krijgen op de beleving en leefbaarheid ervan en welke ontplooiingskansen er volgens hen aanwezig zijn of ontbreken. Dit doen we door met hen zélf in gesprek te gaan. De focus ligt hierbij op de gedeelde, (semi-)publieke ruimtes in en rond stapelbouw en dus minder op de private woning of de architectuur van het gebouw. Van daaruit wordt nagedacht over belangrijke thema's en mogelijke ingrepen om in stapelbouwomgevingen aan de slag te gaan met het oog op het verhogen van de ruimtelijke kwaliteit.

1 Bron: Census 2011 via Statbel.

Focus op ruimtelijke kwaliteit

Een 'kindvriendelijke' omgeving wordt vaak ingevuld vanuit het idee dat kinderen een aparte, kwetsbare groep zijn, met aparte noden en wensen, en dat ze dus aparte ruimtes nodig hebben die hieraan beantwoorden. Dit beeld houdt weinig rekening met enerzijds de diversiteit binnen de groep kinderen en anderzijds de verbinding tussen kinderen en andere (leeftijds) groepen met betrekking tot wonen. We benaderen kinderen en tieners in dit onderzoek als volwaardige medeburgers in de samenleving. Eerder dan stil te staan bij wat kinderen en tieners onderscheidt van andere groepen, zijn we geïnteresseerd in wat ruimtelijke kwaliteit betekent voor hen. Ook kinderen en tieners zijn gebruikers en vormgevers van de ruimte en moeten dus, meer dan vandaag het geval is, betrokken worden bij processen over die ruimte.

Ruimtelijke verdichting

In een bebouwd Vlaanderen dat sterk versnipperd is, en waarbij deze versnippering hoge maatschappelijke kosten ten gevolg heeft, wordt er steeds meer een beleid van centralisatie en densificatie als noodzaak naar voren geschoven. Een goede ruimtelijke organisatie heeft namelijk veel potentieel om de duurzaamheid en betaalbaarheid van de Vlaamse ruimte te verhogen. Binnen deze beweging naar dichter wonen wordt ook stapelbouw naar voor geschoven als oplossing. Dat kinderen en tieners opgroeien in stapelbouwomgevingen zal bijgevolg in de nabije toekomst meer dan vandaag een evidentie worden.

Kinderen en tieners worden nog vaak benaderd als
een aparte groep mensen die, omwille van hun specifieke
noden en wensen, aparte (afgesloten) ruimtes nodig hebben.

<< INHOUD

Onderzoeks-cases

In vier verschillende onderzoekscases werd samen met kinderen en tieners in de periode 2016-2019 de sociale en ruimtelijke context van hun woonomgeving onderzocht, om van daaruit te komen tot aanbevelingen voor sociale en ruimtelijke professionals actief in stapelbouwomgevingen. Zo trachten we de kwaliteit van huidige stapelbouwomgevingen te verhogen, en de kwaliteit van toekomstige stapelbouwomgevingen te verzekeren. We hebben een diversiteit naar typologie, schaal en ligging van de cases nagestreefd om zo input te verzamelen die relevant is voor verschillende contexten. Uitgebreidere onderzoeksrapporten van onderstaande cases zijn raadpleegbaar via http://blok.kids-gids.be/.

Europark (Linkeroever, Antwerpen)

- Modernistische hoogbouwomgeving, gebouwd tussen 1967 en 1979, met 18 sociale woontorens die staan ingeplant in een groene parkomgeving en zijn omringd door brede autowegen.
- Belevingsonderzoek met behulp van onder andere individuele gesprekken met mental mapping, groepswandelingen, foto-zoektocht, foto-rally, quiz, besprekingen rond maquette.
- 44 kinderen en tieners tussen 6 en 18 jaar, waarvan het mereldeel tussen 8 en 14 jaar.

Lange Velden (Wondelgem, Gent)

- Deel van een recente woonontwikkeling (opgeleverd in 2012), afgebakend door de wegen Helmkruid-straat, Gaverbulk en Voormeers. Ten noorden van de appartementen bevindt zich het Ter Durmen-park dat zich langs de R4 uitstrekt. Combinatie van sociale huurappartementen (48 woningen, De Volkshaard) en 6 private woontorens met elk 14 appartementen die gekocht zijn of verhuurd worden.
- Belevingsonderzoek en ontwerpend onderzoek met behulp van onder andere individuele gesprek-ken met mental mapping, interviews met ouders, koffiemoment aan de inkom, gesprekken met beleidsactoren, studentenopdracht.
- 6 kinderen tussen 4 maanden en 12 jaar.

Watersportbaan (Gent)

- Modernistische woonwijk, gebouwd tussen 1959 en 1965, met 11 sociale woontorens, omrand door langs de ene kant de Leie en langs de andere kant de Europalaan en Verenigde-Natieslaan.
- Ontwerpend onderzoek met behulp van onder andere interviews met lokale organisaties, beleid en huisvestingsmaatschappijen, een studentenopdracht, interviews met stellingen, een foto-challenge, een bouwopdracht en besprekingen rond een maquette.
- 15 kinderen en tieners tussen 6 en 18 jaar.

Kleinschalige stapelbouwomgevingen (Midden Oost-Vlaanderen)

- Bij deze cases streefden we naar een diversiteit aan stapelbouwomgevingen om onze voorgaande cases, die vaak grootschaliger waren, aan te vullen met andere typologieën. We deden dit door te vertrekken vanuit een groep kinderen en tieners, eerder dan een specifieke omgeving te selecteren. Het was daarnaast een doelstelling om ook onderzoek te doen in kleinere gemeenten.
- Belevingsonderzoek met behulp van klasgesprekken, foto-challenge en individuele interviews met mental mapping.
- 4 kinderen tussen 9 en 14 jaar uit Lembeke, Gent, Wachtebeke en Kaprijke.

<< INHOUD

Bouwblokken als analyse- en interventiekader

De ruimte bevat zowel fysieke (gebouwen, het groen, enz.), sociale (regels, wetten, normen, enz.) als individuele (verhalen, gevoelens, individuele interpretaties, enz.) aspecten. Al deze aspecten bepalen hoe een ruimte gebruikt, beleefd en gewaardeerd wordt en welke kansen erin bestaan. Zowel bij het analyseren van als het interveniëren in een omgeving is het van belang deze drie, op elkaar inwerkende lagen in overweging te nemen.

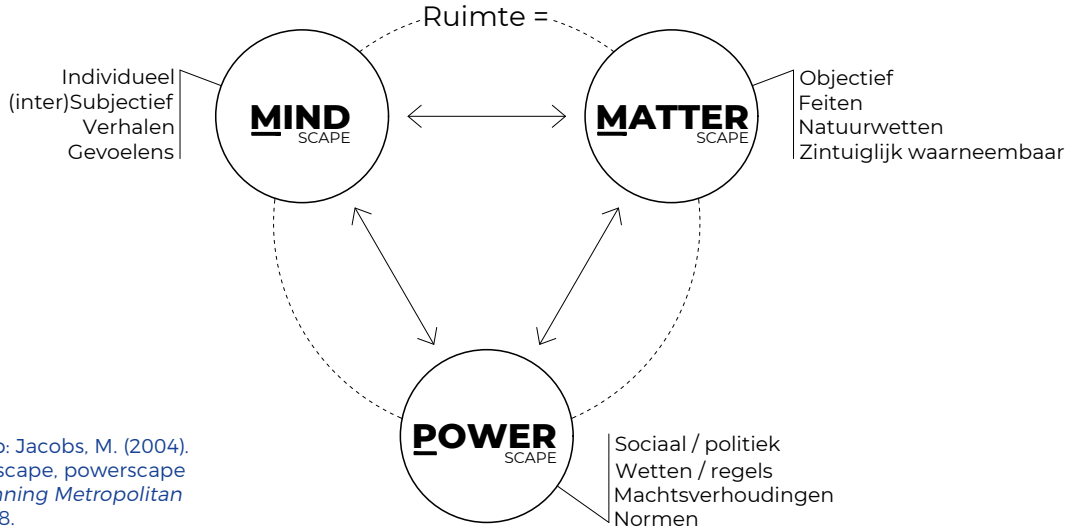

Grafiek gebaseerd op: Jacobs, M. (2004). Metropolitan matterscape, powerscape and mindscape. *Planning Metropolitan Landscapes*, pp.26–38.

Samen met kinderen en tieners onderzochten we deze verschillende lagen in hun woonomgeving. Door met hen in gesprek te gaan over de aspecten die voor hen de ruimte meer of minder betekenisvol, leefbaar en kansrijk maken, kwamen we tot een aantal thema's die voor hen van belang zijn. Het resultaat van deze zoektocht zijn 10 bouwblokken waarop je kan gaan inzetten om te werken aan de ruimtelijke kwaliteit in stapelbouwomgevingen volgens kinderen en tieners. Hoewel andere thema's wellicht ook belangrijk zijn, komen deze 10 het sterkst naar voor uit ons onderzoeksmateriaal.

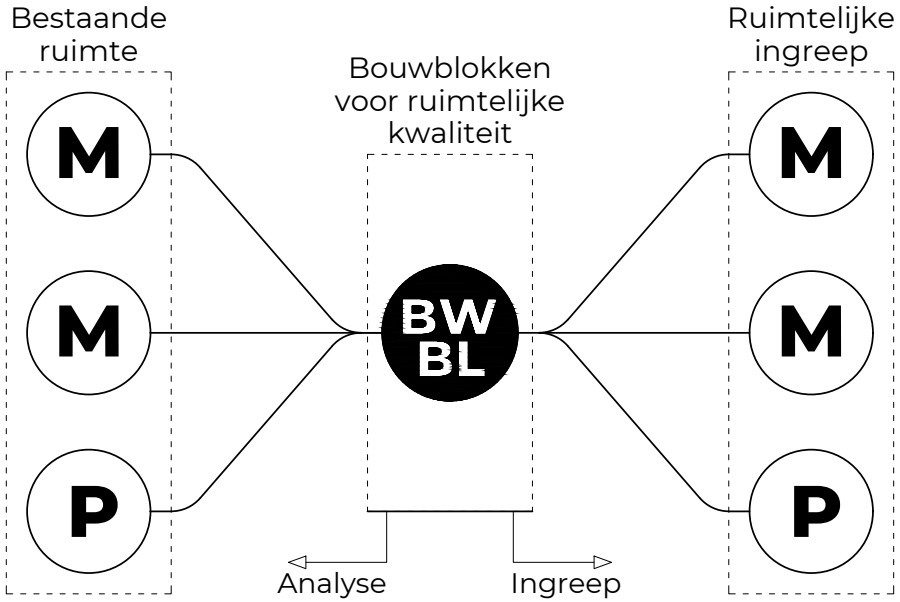

De bouwblokken vormen een knooppunt tussen de bestaande ruimtelijke situatie en de gewenste ruimtelijke situatie. Ze zijn enerzijds bruikbaar om de bestaande ruimte te analyseren of beoordelen op zijn huidige kwaliteit voor kinderen en tieners. Anderzijds kunnen zowel sociale als ruimtelijke professionals in dit soort omgevingen de bouwblokken gebruiken om specifieke interventies of ingrepen te formuleren gericht op een betere ruimtelijke kwaliteit.

Op de volgende pagina's worden, bij elk van de verschillende bouwblokken, aandachtspunten gegeven vanuit het perspectief van kinderen en tieners. Aangezien iedere stapelbouwomgeving verschillend is, kozen we ervoor om geen checklist van universele richtlijnen of zeer concrete voorschriften te formuleren. Waar mogelijk geven we enkele suggesties tot ingrepen. Verder geven we graag de vrijheid aan de (creativiteit van de) professional om – gezien een specifieke context – een geschikte ingreep te bedenken samen met bewoners en andere mensen die gebruik maken van de ruimte.

Een multidisciplinaire benadering van de ruimte vormt een belangrijke meerwaarde. Expertise over de ruimte ligt namelijk zowel bij diverse professionals alsook bij bewoners en gebruikers zelf. We geloven dat een multidisciplinaire en participatieve benadering (bv. tussen landschapsarchitecten, architecten, sociaal werkers, sociologen, antropologen etc.) de meest omvattende manier is om de ruimtelijke kwaliteit te verhogen.

<< INHOUD

10 Bouwblokken voor ruimtelijke kwaliteit

Veiligheid

Toegankelijkheid & grenzen

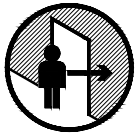

Ontmoeting & conflict

Betekenisvolle personen

Eigenaarschap

Voorzieningen

Vitaliteit

Schaal

Privacy

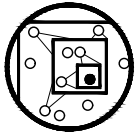

Eigenheid

Veiligheid

De mate waarin de omgeving als voldoende veilig wordt ervaren en de bewegingsvrijheid (en zelfstandig spel) van kinderen en tieners toelaat.

- De veiligheid van een woonomgeving is voor kinderen en tieners erg bepalend voor hun ruimtegebruik en om er zich goed te voelen. Ze zijn voorzichtig, vermijden bepaalde plekken of personen en gaan op allerlei manieren om met hun angsten en bezorgdheden. Daarnaast zijn ze zich goed bewust van de potentiële gevaren die volgens hun ouders op de loer liggen, wat vanzelfsprekend zeer bepalend is voor hun mogelijk ruimtegebruik.
- Om zicht te krijgen op de factoren die bepalen of kinderen, tieners en hun ouders zich veilig voelen in hun woonomgeving is het, naast het raadplegen van objectieve en meetbare statistieken m.b.t. veiligheid (misdaad, inbraak, druggebruik,…), uitermate belangrijk om met bewoners te praten om een zicht te krijgen op hun veiligheidsbeleving. Welke zones worden als veilig ervaren en wat zijn de redenen voor een onveiligheidsgevoel? Vaak is het namelijk niet zo dat de hele woonomgeving als veilig of onveilig ervaren wordt, maar zijn het specifieke plekken of thema's die leven. Oscar Newman[2] onderzoekt in 'Defensible Space' hoe je met de fysieke ruimte de veiligheid(sgevoelens) van een stapelbouwomgeving kan verhogen. Hij heeft het onder andere over toezicht, toegangscontrole, territorialiteit, imago en beheer.

2 Newman, O. (1972) *Defensible Space – Crime Prevention through Urban Design*. New York: Macmillan.

- Het is telkens opnieuw zoeken naar een evenwicht tussen het voorzien van een basisveiligheid en het voorzien van voldoende uitdaging. Enerzijds moet het bijvoorbeeld vermeden worden dat kinderen en tieners zich ernstig kunnen verwonden in de ruimte. Anderzijds kan ook niet ieder risico uitgesloten worden: kinderen moeten grenzen en mogelijkheden kunnen opzoeken en verleggen, zodat ze leren omgaan met risico's[3].
- Een goed beheer van de ruimte draagt bij tot veiligheidsgevoelens en dus waardering en gebruik van de ruimte. Zichtbare achteruitgang en verwaarlozing (zoals kapotte verlichting, defecte liften en afval in de gangen) dragen bij tot angst en gevoelens van onveiligheid (cf. 'Broken Windows' theorie[4]). Wanneer overgangszones tussen private woning en publieke ruimte vuil, kil of donker zijn, zijn het voor kinderen soms onoverbrugbare barrières tussen private woning en buitenruimte. Een goed beleid omtrent afvalbeheer, sluikstort, huisdieren, psychische problematieken, druggebruik, enz. kan bijdragen tot een meer leefbare omgeving. Zorg dat kinderen en hun ouders weten waar ze terecht kunnen met vragen hieromtrent.
- Het imago of beeld dat bestaat over een woonomgeving bepaalt mee de veiligheidsgevoelens van haar bewoners. Zelfs een gerucht van een gevaarlijke situatie kan de actieradius van kinderen sterk beperken. Het is belangrijk om te spreken over deze verhalen en over hun betekenis voor de woonomgeving.
- De aanwezigheid van vertrouwenspersonen in de woonomgeving draagt bij tot een gevoel van veiligheid. Ook het (her)kennen van buren en andere bewoners draagt bij tot de sociale controle en het veiligheidsgevoel in de woonomgeving. Dat in stapelbouw meer mensen

3 Bekijk hiervoor de website van *Goe Gespeeld!* en onderzoek naar het belang van *riskful play*.
4 Kelling, G. L. and Wilson, J. Q. (1982) 'Broken windows', *The Atlantic*, (March), pp. 1-18.

dichter bij elkaar wonen, kan hierbij in het voordeel spelen. Jane Jacobs[5] geloofde dat in een levendige buurt mensen zich veiliger voelen, onder andere omdat er meer ogen op de ruimte gericht zijn. Andersom kan de aanwezigheid van onbekenden of 'gevaarlijke' personen leiden tot angst en onbegrip en bijgevolg onveiligheidsgevoelens.

- **Voor kinderen die in stapelbouw opgroeien, is snel even naar buiten gaan om te spelen geen evidentie. In dit soort omgevingen is het extra belangrijk om het ontwerp van en de activiteiten in de buitenruimte af te stemmen op de architectuur van het gebouw en omgekeerd. Vandaag is dat veelal niet het geval waardoor de buitenruimte, in het bijzonder voor kinderen en tieners, minder bruikbaar wordt.**
  - De afstand tussen de woning en de speelruimte is groter in stapelbouw omwille van de bijkomende, verticale afstand. Zowel kinderen als hun ouders voelen zich veiliger als de af te leggen afstand beperkt is, zeker wanneer er iets misloopt.
  - De tijd die het kost om van de private woning tot in de buitenruimte te geraken. In stapelbouw komt daar de tijd bij die nodig is om de trap te nemen of op de lift te wachten (we hoorden dat die op piekmomenten wel kan oplopen tot een kwartier). Kinderen kunnen die tijd niet altijd goed inschatten wat een probleem kan zijn bij bijvoorbeeld een dringend toiletbezoek. Het belang van een betrouwbare, goed functionerende lift mag niet onderschat worden. Zelfs gezinnen die op de eerste verdieping wonen, zijn van de lift afhankelijk voor het verplaatsen van buggy's en andere zware voorwerpen.
  - Het toezicht dat ouders op hun kinderen kunnen uitoefenen tijdens het buiten spelen bepaalt in grote mate de zelfstandige bewegingsvrijheid: hoe ver ze mogen komen, hoe lang ze mogen buiten spelen, of ze alleen of in gezelschap naar buiten mogen, … Verschillende factoren spelen mee:

5 Jacobs, J. (1961) *The Death and Life of Great American Cities.* New York: Random House.

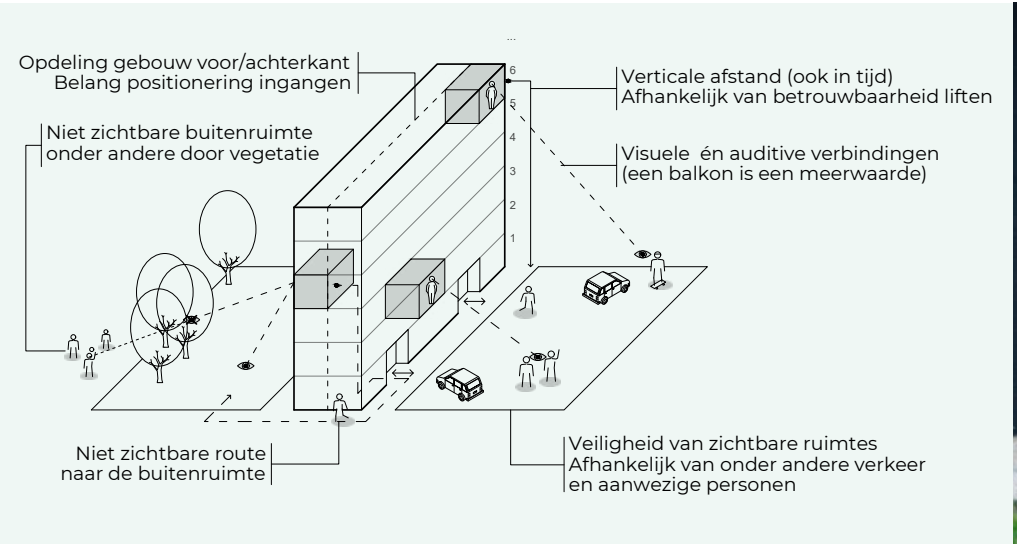

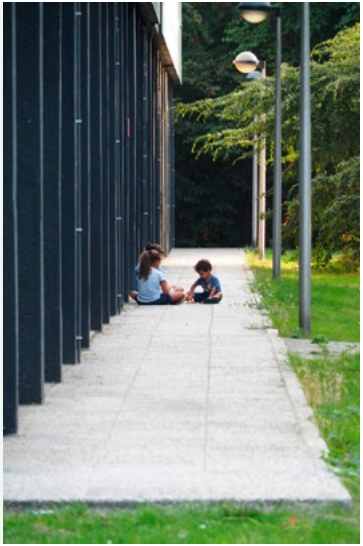

Vaak mogen (jonge) kinderen enkel spelen waar hun ouders hen kunnen zien vanuit het gebouw. Daarom zijn plekken vlakbij het gebouw extra interessant om bijvoorbeeld speelplekken te voorzien.

> De indeling van het appartementsgebouw: is het bijvoorbeeld een doorzonappartement of is er slechts zicht op één kant van de buitenruimte? Welke ruimtes kijken uit op de buitenruimte: er is een groot verschil op vlak van toezichtmogelijkheden tussen bijvoorbeeld badkamer en keuken. Welke buitenruimte is zichtbaar vanuit het appartement (bijvoorbeeld een speelruimte of parking)?

> Is er een balkon, waardoor enerzijds het gezichtsveld van de toezichthouder vergroot wordt en anderzijds auditieve communicatie met het kind mogelijk blijft (bijvoorbeeld om het kind naar binnen te roepen)? Hierdoor is hoger overigens niet altijd slechter:

hoe hoger je woont, hoe groter je gezichtsveld. Lager wonen is dan weer beter omdat je gezichten en emoties kan herkennen (cf. Jan Gehl[6]).

> Zijn er objecten of vegetatie in de buitenruimte die het zicht blokkeren?

> Waar bevinden zich interessante plekken, voorzieningen en activiteiten rondom het appartementsgebouw? Liggen ook de routes daar naartoe binnen het gezichtsveld? De locatie van de inkom is daarbij een extra aandachtspunt: is er een toegang aan beide of slechts één kant van het appartementsgebouw?

> Hoewel kinderen en tieners tenslotte ook nood hebben aan minder zichtbare plekken leert de ervaring dat dit niet per definitie plekken hoeven te zijn waar kinderen effectief niet zichtbaar zijn, maar eerder plekken waar zij zich onzichtbaar voelen. Geheime plekken die voor kinderen als geborgen en afgeschermd aanvoelen, zijn soms verrassend zichtbaar, waardoor er nog steeds sociale controle mogelijk is.

- Visuele herkenningspunten die goed zichtbaar zijn vanuit het appartement of vanop het balkon. Duidelijke afspreekplekken ("ik moet mij af en toe even laten tonen") of grenzen ("tot daar mag ik spelen") helpen ouders om toezicht te houden en kinderen om zich veilig te voelen in de speelzones.
- Bij hoge gebouwen geven ouders soms aan schrik te hebben dat hun kind uit het raam of van het balkon zou kunnen vallen. Dit kan een reden zijn om ervoor te kiezen gezinswoningen op de lagere verdiepingen te voorzien.

"Ik heb hen nu verteld waar ik naartoe ga en ze kunnen van ons stukje in het appartement zien waar ik ben dus weten ze wel of ik veilig of niet veilig ben."

— Meisje, 13 jaar, Watersportbaan

6 Gehl, J. (2011) *Life Between Building – Using Public Space*. IslandPress.

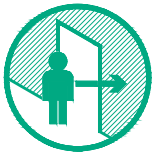

Toegankelijkheid & grenzen

De mate waarin de omgeving, inclusief de aanwezige voorzieningen, bruikbaar, bereikbaar en betaalbaar is voor kinderen en tieners.

- Plekken, activiteiten en voorzieningen kunnen erg waardevol en belangrijk zijn voor kinderen en tieners in stapelbouwomgevingen, mits deze voor hen ook toegankelijk zijn.
- Het is dus niet voldoende dat plekken en voorzieningen beschikbaar en betekenisvol zijn: bijkomende aandacht is nodig voor de aanwezige grenzen die de toegang tot een plek kunnen beperken. Breng deze grenzen in beeld door hierover met kinderen en tieners te praten.
- In de eerste plaats is het belangrijk dat mensen zich bewust zijn van de aanwezige plekken en voorzieningen in hun omgeving. Informeer hen daarom over de mogelijkheden die in hun woonomgeving bestaan en bekijk of het nodig is om hen hier actief naar toe te leiden.
- Wat de bereikbaarheid van ruimtes, activiteiten en voorzieningen betreft, is locatie en vooral nabijheid een bepalende factor, in het bijzonder voor jonge kinderen. Hun bewegingsradius wordt meestal beperkt tot de zichtbare zone rondom het appartementsgebouw. De gelijkvloerse verdieping (de plint) of een andere plek binnen het appartementsgebouw kunnen daarom erg interessant zijn. Nabijheid van plekken en voorzieningen in de directe woonomgeving is een groter aandachtspunt in sociale huisvesting en andere sociaal-economisch zwakkere wijken, onder andere omdat mensen er voor hun verplaatsingen

vaker zijn aangewezen op het openbaar vervoer. In het onderzoeksrapport 'Vertical Living Kids'[7] wordt dit verder toegelicht.

– Veilige paden en verbindingen tussen de woning en de zones van activiteit en voorzieningen zijn essentieel voor kinderen. Dat kinderen zich vanaf een bepaalde leeftijd zelfstandig kunnen verplaatsen, is voor hen bijzonder waardevol, leerrijk en plezierig. Het verkeer, vooral de auto, wordt als één van de grote vijanden gezien voor de autonome mobiliteit van het kind. Grote verkeersaders en parkings zijn vaak ernstige fysieke barrières die, zeker zonder begeleiding, niet oversteekbaar zijn. Zorg daarom in je omgevingsontwerp voor veilige oversteekplaatsen, traag verkeer, voldoende en eventueel geïsoleerde routes voor zachte mobiliteitsvormen. Conflicten met de auto worden best zoveel mogelijk vermeden. In Barcelona wordt er bijvoorbeeld geëxperimenteerd met het idee van de 'superblocks'[8]: verschillende woonblokken worden er samen geclusterd in een 'pocket', waarbij de wegen binnen de cluster zoveel mogelijk autovrij gemaakt worden, en waarbij voetgangers prioriteit krijgen.

De Charles de Costerlaan, een drukke verkeersader, zorgt er in Europark voor dat bepaalde voorzieningen, zeker voor jongere kinderen aan de overkant van de weg, moeilijker toegankelijk zijn. Deze straat had voor hen even goed van lava kunnen zijn.

7 Whitzman, C. and Mizrachi, D. (2009) *Vertical Living Kids. Creating supportive high rise environments for children in Melbourne*. Australia, Faculty of Architecture, Building and Planning University of Melbourne. https://pdfs.semanticscholar.org/8829/4eb3ba0c3719c053c4681416210abc3c61cb.pdf.

8 Agència d'Ecologia Urbana de Barcelona, Superblocks, http://www.bcnecologia.net/en/conceptual-model/superblocks, laatste geraadpleegd op 28/08/2019

- Denk aan een slim verlichtingsplan dat mogelijk gebruik van ruimtes en paden faciliteert. Dit is zeker van belang in de winter, op donkere dagen, bij slechte weersomstandigheden en 's avonds, wanneer er met verlichting bepaald gebruik gestuurd kan worden.
- Of een voorziening toegankelijk is, wordt ook bepaald door haar openingsuren. Het kan bijvoorbeeld interessant zijn om na te denken over het openstellen van bepaalde delen van voorzieningen buiten de formele openingsuren (bv. speelplekken van scholen of terreinen van jeugdverenigingen) om de toegankelijkheid en het gebruik ervan te verhogen.
- De betaalbaarheid van plekken, activiteiten en voorzieningen is belangrijk voor de toegankelijkheid ervan, zeker in de omgeving van sociale huisvesting.

"Wij mogen niet spelen op dat sportveldje. Als wij dat willen huren, dan is dat denk ik 20 euro per uur, maar wij betalen dat nooit, wij gaan gewoon stiekem. (...) Meestal is het gesloten, en dan gaan we daar voor niets, dat is irritant. Als we wisten dat het altijd open zou zijn, dan gingen wij bijna altijd gaan, want het is echt vlakbij."

— Jongen, 15 jaar, Watersportbaan

- Soms zijn voorzieningen wel bereikbaar maar niet bruikbaar. Denk bijvoorbeeld aan plekken die slecht beheerd worden en daardoor glad of vuil zijn, struiken die stekelig en daarom niet bruikbaar als kamp zijn, plekken die enkel bruikbaar zijn bij mooi weer en niet als het regent of wanneer het koud is, ... Ook de juiste vormgeving en materiaalkeuzes spelen mee.
- Bij het werken aan toegankelijkheid is het belangrijk om erbij stil te staan op welke doelgroep ruimtes of voorzieningen gericht zijn. Er bestaan namelijk ook vele onzichtbare uitsluitingsmechanismen die de toegankelijkheid beperken.
  - Doordat plekken en voorzieningen impliciet of expliciet gericht zijn op één specifieke doelgroep, worden steeds ook bepaalde groepen of mensen er uitgesloten.

- Zijn voorzieningen toegankelijk voor kinderen en tieners? Ook binnen deze groep is er veel diversiteit, bijvoorbeeld op vlak van leeftijd en etnisch-culturele achtergrond.
- Voelen meisjes zich overal welkom of zijn er plekken die overwegend gericht zijn op jongens?
- Mensen of groepen kunnen zich daarnaast bepaalde ruimtes toe-eigenen en door hun claimgedrag anderen uitsluiten. Er kan nagedacht worden over de nood aan een eventueel formeel beheer rond het gebruik van een gedeelde ruimte.

"Ik ga wel vaak naar het park als het mooi weer is. Soms stiekem. Er is daar een plekje waar ik niet mag komen omdat dat alleen voor Turken is."

— Jongen, 8 jaar, Gent

'Achter de blok', een ruimte achter de Chicagoblok in Europark, is een plek die vooral populair is bij jongens en waar meisjes minder vaak komen of zich minder op hun gemak voelen.

- **De vrijheid die kinderen krijgen om zelf ergens naartoe te gaan, wordt mee bepaald door veiligheidsgevoelens in de omgeving: vinden kinderen en hun ouders de ruimte of voorziening betrouwbaar genoeg om een kind individueel in te laten spelen.**
- **Sommige ruimtes of voorzieningen zijn niet toegankelijk voor kinderen en tieners, en daar zijn goede redenen voor: het is onveilig, het is gericht op anderen, … Kinderen en tieners kunnen zich daarin vinden, zolang dit duidelijk is en ze weten waarom dit zo is.**

Ontmoeting & conflict

De mate waarin een omgeving diverse soorten interacties mogelijk maakt en kinderen en tieners betekenisvolle relaties kunnen aangaan.

- Eigen aan stapelbouw is dat veel mensen er dichtbij elkaar wonen, met vaak minder privacy tot gevolg. Bovendien zijn er binnen- en buitenruimtes die bewoners met elkaar delen. Dit vraagt, meer dan in andere types woonomgevingen, een verhoogde aandacht voor de manier waarop mensen met elkaar omgaan, waar zij elkaar kunnen ontmoeten en hoe zij elkaar kunnen ontwijken. Ontmoeting maakt het verschil uit tussen wonen tussen onbekenden of het opbouwen van een sociaal netwerk, wat erg ondersteunend kan zijn.
- Het hoeft daarbij niet steeds te gaan om intensieve of hechte sociale relaties, ook meer vluchtige ontmoetingen zijn waardevol (wat Soenen[9] omschrijft als het kleine ontmoeten). Iemand (her)kennen is al een grote stap, zeker in grotere woonomgevingen waar het moeilijker is om al je buren te kennen.
- Sociale interacties dragen bij tot thuisgevoelens. Contacten met buurtgenoten leveren kennis op over wie er in de buurt 'hoort'. Deze kennis stelt ons in staat om buurtgenoten te leren vertrouwen. Blokland[10] benoemt dit mechanisme als 'publieke familiariteit'. Een omgeving waar je anderen kent of herkent, voelt vertrouwder en vaak ook veiliger aan. Bovendien dragen sociale contacten bij tot de tolerenatie en solidariteit ten opzichte van

9 Soenen, R. (2006). *Het kleine ontmoeten: over het sociale karakter van de stad.* Antwerpen: Garant.
10 Blokland, T. (2008). Oog voor elkaar: *Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad.* Amsterdam: Amsterdam University Press.

elkaar, wat belangrijk is omwille van de nabijheid. Als mensen elkaar kennen, zullen ze elkaar ook gemakkelijker aanspreken bij problemen.

– Kinderen en tieners vinden het waardevol dat je in stapelbouw nieuwe mensen kan leren kennen. Het is dan ook een voorwaarde voor een kindvriendelijke omgeving dat er andere (te ontmoeten) kinderen aanwezig zijn. Met een groep kinderen samen spelen is leuker, je mag meer en het biedt meer spelmogelijkheden. Probeer in stapelbouwomgevingen dus telkens meerdere gezinswoningen te voorzien.

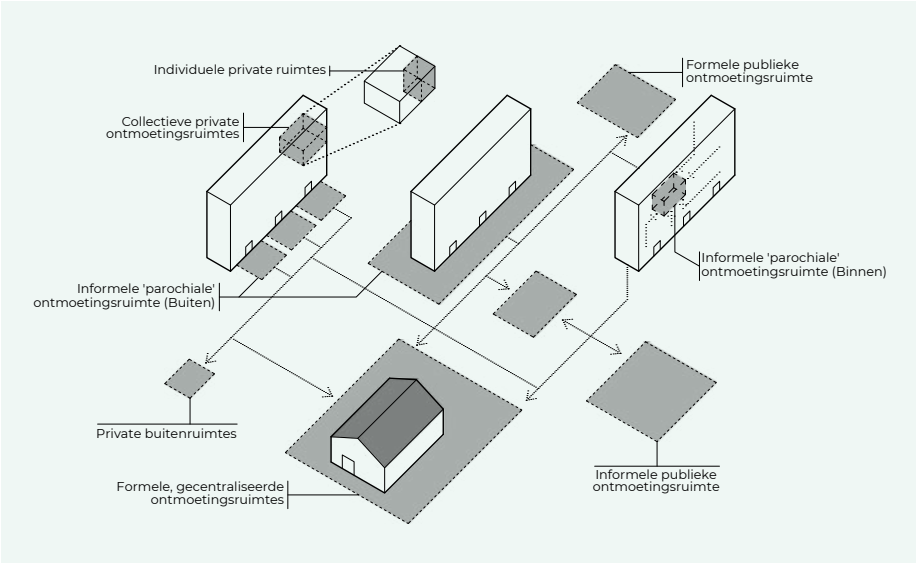

Lofland[11] onderscheidt drie relatiesferen: de private (intieme relaties tussen familieleden en vrienden), parochiale (relaties tussen bekenden zoals buren, collega's, etc.) en publieke (relaties tussen vreemden) relatiesfeer.

11 Lofland, L. H. (1998). *The public realm : exploring the city's quintessential social territory.* New York (N.Y.): Aldine de Gruyter.

- Voorzie in je stapelbouwomgeving ruimtes voor diverse soorten ontmoetingen: tussen onbekenden, kennissen, buren, gezinsleden en hun familie en vrienden. Dit is belangrijk omdat er in stapelbouwomgevingen een grote diversiteit aan relaties of verhoudingen tussen mensen bestaat, meer dan bij de eengezinswoning. Deze soorten sociale relaties kunnen door de ruimte gefaciliteerd of net verhinderd worden. Al naargelang de bedoeling, kan je hier dus met de fysieke vormgeving van de ruimte op gaan inspelen.
- Voor private contacten is de private woning bij uitstek de belangrijkste plek. Zorg er daarom voor dat kinderen en tieners de mogelijkheid hebben om samen te spelen, bezoek te krijgen en met het gezin te eten op het terras. Er kan ook nagedacht worden over plekken voor dit soort private contacten in de (semi-)publieke ruimte, zoals kinderfeestjes en barbecues.
- De aanwezigheid van een private buitenruimte (tuin en/of balkon) kan het contact bevorderen tussen buren én de overgang tussen binnen- en buitenruimte geleidelijker maken.
- Voorzie ontmoetingsplekken op schaal van de buurt zoals een sportveld, jeugdhuis of zitbanken. Vaak probeert men in een wijk een centrale ontmoetingsplek te voorzien waarmee men iedereen tracht te bereiken. Aanvullend daarop is het echter belangrijk om kleinschaligere ontmoetingsruimtes in te richten die een flexibiliteit aan gebruik toelaten. Mensen organiseren zich namelijk vaak in kleinere groepen met gemeenschappelijke interesses.
- Interacties tussen mensen vinden niet enkel plaats in ruimtes die daar specifiek voor bedoeld of ingericht zijn (formele ontmoetingsplekken) maar kunnen overal plaatsvinden. Ga complementair te werk door aandacht te schenken aan de beleving, toegankelijkheid, inrichting, ligging, dimensionering en het beheer van alle ruimtes. In stapelbouw zijn er ook veel informele ontmoetingsplekken die veel potentieel hebben: de plekken die in de eerste plaats niet ontwikkeld zijn om ontmoeting te faciliteren, maar die wel op die manier functioneren (een gang of lift, een buurtwinkel, het grasveld waar

de ijskar in de zomer stopt, ...). In het Poptahof-onderzoek[12] worden hiervoor tal van ontwerpsuggesties gegeven.

- Extra aandacht is nodig voor dagelijkse interacties: momenten waarop vreemden bekenden kunnen worden. Vooral overgangsgebieden tussen de private woning en de publieke ruimte bieden kansen tot waardevolle ontmoeting. Ook plekken in de directe omgeving van het appartement (zoals parkings of de omgeving van een inkom), die dagdagelijks gebruikt worden, zijn interessant. Grijp de aanwezigheid van gedeelde ruimtes aan als opportuniteit om contacten tussen mensen te ondersteunen en maak er aangename ontmoetingsruimtes van. Vandaag zijn dit vooral passageplekken en veel mensen blijven er niet langer dan nodig.
- Tijdelijke ontmoetingsplekken en evenementen zoals een voetbaltornooi of rommelmarkt kunnen bijzonder waardevol zijn om de mensen in een buurt samen te brengen.
- Vergeet ook de virtuele ontmoetingen niet: speel in op sociale media. Deze zijn voor tieners erg belangrijk en worden vaak gebruikt om afspraken te maken.
- Naast het voorzien van ontmoetingsmogelijkheden is het ook belangrijk om mensen voldoende de kans te geven om elkaar indien gewenst te vermijden of zich af te sluiten.
- Dit kan bijvoorbeeld door verschillende mogelijke routes aan te bieden waarlangs men de woning kan bereiken. Doordat mensen er dichter bij elkaar wonen én ruimtes met elkaar delen, zal er in stapelbouw, meer dan in andere types woonomgevingen, aandacht moeten zijn voor het omgaan met conflict. Is er bijvoorbeeld een procedure bij burenruzies? Is er iemand die bemiddelt of zaken kan toelichten wanneer er problemen zijn? Zijn er fora voor discussie tussen bewoners waarop besproken kan worden wat wel en niet kan?

12 DUSArchitects, Mulder&Meijer, Kristal n.v. (2005) Delft, Poptahof: onderzoek gezinsvriendelijke hoogbouw. Onderzoek naar de mogelijkheden als alternatief voor de VINEX. Amsterdam. https://houseofdus.com/poptahof/

"Een huis hebben is niet zo leuk, want je kan er minder mensen tegenkomen."

"Als ik de trap neem naar beneden, dan is dat niet om rond te kijken."

"Een meisje uit mijn school woont ook aan de achterkant, en ik kan met haar praten via het balkon. We hebben zo een hek dat de vogels niet kunnen binnen komen, maar ik kan toch nog wel met haar praten. Wij moeten samen voor school zo een Frans toneel voorbereiden, en dan doe ik dat via het balkon."

▲
Collage van citaten en beelden die het belang van diverse ontmoetingsruimtes in een wijk illustreren.

"Muziek in de wijk dat is zo een feest dat elk jaar in juli wordt gegeven, vier weken lang. Je komt daar mensen tegen, iedereen komt daar."

"Ik ken veel mensen van mijn gebouw. Een paar vriendinnen, veel kinderen van mijn school of mijn oude school. Met één buur hebben we ook een hechte band, de andere is er bijna nooit."

Betekenisvolle personen

De mate waarin er in de omgeving sleutelfiguren zijn die bijdragen tot ontplooiingskansen van kinderen en tieners in die omgeving en/of de leefbaarheid van de omgeving.

– **Betekenisvolle personen zijn door meerdere buurtbewoners gekend. Ze wonen zelf in de wijk, komen er vaak of werken er als professional, en kunnen zeer diverse profielen hebben en rollen opnemen.**

"Als er niemand thuis is, ben ik bij Benita in de bib."
— Jongen, 10 jaar, Europark

- Sleutelfiguren zijn vaak vertrouwenspersonen die omwille van hun aanwezigheid en bereikbaarheid in een woonomgeving vaak bijdragen tot de autonomie en bewegingsvrijheid die kinderen krijgen. Ze houden een oogje in het zeil, zijn bekende gezichten en ouders weten hoe hen te contacteren.
- In enkele gevallen worden ze benoemd als 'goede vrienden' en 'een tweede thuis'. Je kan er terecht voor hulp bij uiteenlopende zaken, van huiswerk maken tot werk zoeken. In het geval van kwetsbare thuissituaties worden dergelijke personen des te meer belangrijk.
- Sleutelfiguren nemen vaak ook een pedagogische rol op. Ze leren je iets bij, laten je jong zijn, maar geven tegelijk ook de grenzen aan van wat mag en wat je beter niet doet. Soms

bieden ze mogelijkheden voor kinderen en tieners om zelf een impact te hebben op de woonomgeving door middel van bijvoorbeeld kleine fysieke ingrepen.

- Personen zijn vaak betekenisvol in een buurt omdat ze goed op de hoogte zijn van het reilen en zeilen in de buurt. Doordat ze een zekere autoriteit verworven hebben zijn ze dan ook vaak het aanspreekpunt bij vragen of wanneer er veranderingen op til zijn.
- Heel vaak creëren ze ook ontmoetingskansen: ze brengen je in contact met andere kinderen en volwassenen die je anders misschien niet had (kunnen) leren kennen. Ze werken zo als verbindende schakels tussen andere bewoners, zijn vaak communicatief sterk en nemen de rol op van bemiddelaar in conflictsituaties.
- Veel betekenisvolle personen hebben ook een activerende rol: ze organiseren activiteiten of helpen bij het beheer van voorzieningen en creëren zo ontplooiingskansen voor kinderen en tieners. Daarnaast kunnen ze ook helpen bij het wegwerken van drempels naar bestaande activiteiten of voorzieningen.
- Voorbeeldfiguren of bekende personen die mogelijks ook opgroeiden in de wijk of gemeente kunnen er mee voor zorgen dat kinderen er met trots over vertellen. Ook al zijn ze niet altijd aanwezig of zichtbaar, ze bieden perspectief omwille van hetgeen ze doen, wie ze zijn of wat ze bereikt hebben.

"Als de bib er niet was, kon ik geen projectjes en leuke dingen doen met Benita."

— Meisje, 11 jaar, Europark

— **Denk op tijd na over mogelijke sleutelfiguren in een wijk en de eventuele ondersteuning die zij kunnen geven en gebruiken. Achterhaal wie deze personen zijn door hierover met bewoners in gesprek te gaan, en betrek deze sleutelfiguren op tijd in veranderingsprocessen in de buurt.**

Mehmet en Doris, twee door bezoekers verkozen vrijwilligers van het dienstencentrum De Boei, werden in het groot aan de zijkant van een appartementsgebouw geportretteerd. Zo wordt de aanwezigheid van het dienstencentrum op het gelijkvloers zichtbaar gemaakt.

© Wannes Nimmegeers voor HLN

- Exemplarisch is de figuur van de conciërge, poetsman of klusjesvrouw. Omwille van hun meer continue of permanente aanwezigheid en zichtbaarheid zijn zij vaak een aanspreekpunt of vertrouwenspersoon bij uiteenlopende vragen of problemen. Hetzelfde geldt voor gekende buurtbewoners: dat zij een oogje in het zeil houden wat de leefregels betreft, kan voor kinderen en tieners zowel beperkend werken (ze mogen bepaalde dingen niet doen) als meer autonomie opleveren (er is meer controle in de gedeelde ruimtes). Naast de louter technische taken die deze personen opnemen, dragen ze vaak ook bij tot de sociale samenhang van een woonomgeving. Ze tonen daarbij dat ook personen die zich niet specifiek richten op het ondersteunen van kinderen en tieners, wél zeer betekenisvol kunnen zijn voor deze groep van bewoners.
- Kinderen kunnen zelf ook de rol van sleutelfiguur opnemen. Zo kan een kind activiteiten organiseren met en voor andere kinderen of kunnen tieners letten op de jongere kinderen uit een buurt. Het hebben van (oudere) broers of zussen om samen naar buiten te gaan, draagt in het bijzonder bij tot de bewegingsvrijheid van jongere kinderen.
- Maak betekenisvolle personen zichtbaar, aanspreekbaar en bereikbaar. Een sterke manier om dit te doen, is door hen een zichtbare vaste stek te geven: een ‘thuisbasis’. Daardoor zijn deze mensen ook beter ingebed in de wijk. Doordat deze personen gebruik maken van dezelfde alledaagse plekken waar bewoners gebruik van maken, kan je ze zomaar ergens tegenkomen. Door hun centrale rol en aanspreekbaarheid kunnen betekenisvolle personen al snel overbevraagd zijn. Zet hen op

tijd in de bloemetjes maar geef hen vooral voldoende structurele ondersteuning, want ook hun veerkracht en draagkracht is niet oneindig.

– Sleutelfiguren komen en gaan, dat hoort erbij, ook kinderen zijn zich daarvan bewust. Toch is het voor hen een grote meerwaarde wanneer een zekere continuïteit gegarandeerd kan worden en personen wat langer in een buurt aanwezig kunnen blijven, aangezien er wat tijd over gaat om bekendheid en vertrouwen te winnen, zeker bij jongeren.

"Ik heb 2 jaar nodig gehad om de buurt te leren kennen. Mijn nieuwe collega zou dat op 2 maanden tijd moeten kunnen doen. Is dat wel realistisch?"

– Vaak is het de combinatie van betekenisvolle personen, voorzieningen, plekken en activiteiten die de omgeving voor kinderen kwalitatiever maakt. Koppel deze dus zoveel mogelijk aan elkaar om hun betekenis te versterken. Zo kan een persoon omwille van zijn of haar taken of eigenschappen een voorziening waardevoller maken.

Tijdens een groepswandeling met tieners in de wijk Europark ontmoetten we naast Ruth van het jeugdhuis ook Charly; een voor de tieners bekende jongerencoach die onder andere helpt bij moeilijkheden op school.

Eigenaarschap

De mate waarin bewoners zich mede-eigenaar voelen over de omgeving en kinderen en tieners mee kunnen bepalen en veranderen wat er in de omgeving en gedeelde plekken mogelijk is.

In Lange Velden merken we een duidelijke grens tussen de private ruimte, die wel veel gebruikt wordt, en de publieke ruimte, die bijna niet wordt toegeëigend door de bewoners.

– Eigen aan stapelbouwomgevingen is dat een aantal binnen- en buitenruimtes gedeeld worden onder meerdere gezinnen: van fietsenstallingen over traphallen tot gedeelde tuinen en dakterrassen. Dat deze ruimtes niet het formele bezit zijn van één enkel huishouden, is een groot verschil met eengezinswoningen met private tuinen. Je kan hier niet zomaar doen wat je wilt: je moet er rekening houden met je medebewoners en de regels die er gelden. Je kan de ruimtes niet zomaar aanpassen naar individuele voorkeur en dat wordt, ook door kinderen en tieners, soms als een gebrek ervaren. Vooral in (sociale) huurappartementen, waar ook de private ruimtes niet in eigen bezit zijn, hebben bewoners het gevoel weinig inspraak te hebben bij wat er kan en mag in de woning en woonomgeving. In deze situaties is het daarom extra belangrijk om

in te zetten op het (gevoel van) mede-eigenaarschap van bewoners. Wanneer bewoners het gevoel hebben dat de ruimte ook voor en van hen is, draagt dit niet alleen bij tot het gebruik en de waardering van de ruimte maar ook tot verantwoordelijkheid over en respect voor het onderhoud van de ruimte.

- Gevoelens van eigenaarschap groeien meestal doorheen de tijd. Naargelang mensen voor een langere tijd ergens wonen, leren ze hun medebewoners en fysieke woonomgeving beter kennen en wordt deze plek meestal betekenisvoller. In omgevingen waar er veel verloop is en er dus onzekerheid bestaat of men al dan niet voor een langere termijn op deze plek zal blijven wonen, zullen mensen vermoedelijk minder gaan investeren in zowel de materiële als meer sociale aspecten van hun woning en woonomgeving.
- Maak van kinderen en tieners mede-eigenaars van de omgeving door hen te betrekken bij beslissingsprocessen en inspraak te geven bij veranderingen[13]. Zet hiertoe een continue dialoog op tussen bewoners en professionals. Het betrekken van bewoners, waaronder óok kinderen en tieners, is cruciaal in elke fase in een veranderingsproces. Zoek naar vormen van bewonersparticipatie die werken in de specifieke context, informeer bewoners voldoende over de gemaakte keuzes in een duidelijk te begrijpen taal en gebruik hun expertise over de ruimte: het zijn zij die deze ruimte moeten gebruiken en het gaat over hun woonomgeving.
- Dat de aanleg en het beheer van de gemeenschappelijke ruimtes in of rondom een appartementsgebouw vaak niet door de bewoners zelf uitgevoerd moet worden, wordt zeker als een voordeel gezien. Toch geven sommige kinderen en tieners aan hier graag bij betrokken te worden, omdat ze dit leuk vinden en omdat het hen meer het gevoel geeft dat deze (buiten)-ruimte ook aan hen toebehoort. In Japan moeten kinderen soms zelf meehelpen bij het

13 Voor meer inspiratie: Sacré, H. et al. (2016) *Kids-Gids: samen met kinderen en tieners de stad van morgen plannen.* Antwerpen: Garant.

onderhouden van klaslokalen en zelfs de publieke ruimte[14]. Zo wil men gevoelens van (sociale) verantwoordelijkheid aanleren aan deze kinderen. Personen zoals conciërges en groenbeheerders kunnen hierin een activerende en ondersteunende rol opnemen door met bewoners te bespreken wat zij kunnen betekenen in hun omgeving. Dit kan op zijn beurt ook nieuwe ontmoetingen tussen bewoners als gevolg hebben.

– De lijst van geschreven en ongeschreven regels en beperkingen die in een stapelbouwomgeving gelden, is lang. Er zijn niet enkel de formele verboden, ook met ouders en andere medebewoners worden (informeel) afspraken gemaakt. Kinderen en tieners zijn zich bewust van deze regels. Enerzijds erkennen zij de noodzaak van regels en afspraken: rust, orde en netheid worden ook door hen gewaardeerd. Anderzijds voelt de hoeveelheid aan geboden en verboden voor hen ook erg beperkend. Neem de tijd om aan kinderen uit te leggen waarom een bepaalde regel bestaat.

> *"Ik was een keer in de kelder aan het spelen daar, en dan kwam die man (conciërge), en die zei dat dat niet mocht en dat ik naar buiten moest. Maar toen dacht ik: ik woon hier toch ook, ik mag hier toch ook spelen?"*
>
> **– Jongen, 8 jaar, Watersportbaan**

– Een kind dat opgroeit in stapelbouw moet per definitie veel rekening houden met andere mensen. Het kan interessant zijn om, zeker in dit soort omgevingen, 'doe-wat-je-wilt'-plekken te voorzien, waar kinderen zich kunnen uitleven, lawaai en muziek maken, wild spelen, kampen maken, knutselen en timmeren, … Dit kan zowel in de private ruimte van een gezin als in de ruimere woonomgeving.

14 McCollough, D. (2008) 'Moral and sociale education in Japanese schools: Conflicting conceptions of citizenship', *Citizenship Teaching and Learning*, 4(1), pp. 21-34.

"In een doe-wat-je-wil-plek kan je maken wat je wilt. Ik wil niet grof klinken maar ik vind dat hier zo veel mensen zijn die zo streng zijn."

— Jongen, 11 jaar, Europark

— **Het eigenaarschap van bewoners kan versterkt worden door hen de mogelijkheid te geven om de ruimte zelf (tijdelijk) aan te passen naar wens. Dit vraagt naar een flexibiliteit en aanpasbaarheid van de verschillende soorten ruimten (private woning, gedeelde ruimtes en publieke ruimte) in een appartementsomgeving.**

- Het mogen aanpassen van de private ruimte naar eigen wens is voor een gezin van onschatbaar belang. Een gezin met kinderen heeft specifieke noden die bovendien variëren naargelang bijvoorbeeld de leeftijd van het kind. In een kindvriendelijke stapelbouwomgeving is de kwalitatieve woning aanpasbaar aan de situatie van het desbetreffende gezin. Voor kinderen en tieners zelf is vooral de aanpasbaarheid van de eigen kamer van belang.
- Een aanpasbare of flexibel in te vullen buitenruimte is moeilijker omwille van haar publiek karakter, maar ook hier zijn er vele mogelijkheden. Zijn er plekken die geen invulling kregen of waarvan de invulling geregeld verandert? Mogen mensen er zelf bloemen planten of samen een moestuin houden? Kunnen kinderen kampen of een kampvuurtje maken? Zijn er verplaatsbare parasols en hangmatten?

In het gebouw Borluut op de watersportbaan zien we dat bewoners de gedeelde ruimte toe-eigenen als bergruimte. Ook personaliseren zij hun 'voordeuren' waardoor deze uniek worden en iets vertellen over de inwoners van het appartement.

Voorzieningen

De mate waarin de omgeving voorzieningen en diensten omvat die bijdragen tot de leefbaarheid van die omgeving en ook voor kinderen en tieners betekenisvol zijn.

– Voorzieningen in een buurt zijn een voorwaarde voor een leefbare woonomgeving omdat ze een aantal basisbehoeften vervullen zoals winkelen, bewegen of naar school gaan. Betekenisvolle voorzieningen doen echter meer dan dat: ze bieden ontplooiingskansen (om te leren, ontmoeten, spelen, ...) die belangrijk zijn voor kinderen en tieners. Of voorzieningen betekenisvol zijn voor hen, heeft vaak te maken met de diensten en activiteiten die er worden aangeboden of de mensen die erin aanwezig zijn. Het is waardevol wanneer voorzieningen ruimte bieden voor activiteiten waarvoor in het private appartement geen ruimte is of die er tot conflict kunnen leiden (bijvoorbeeld voetballen in de buurtsporthal, muziek maken in het jeugdhuis). Voorzieningen kunnen ook belangrijk zijn in functie van het collectieve welzijn van de buurt en kinderen en/of hun ouders ondersteunen (bijvoorbeeld wijkgezondheidscentrum, sociaal restaurant, kinderopvang, ...).

De aanwezigheid van toegankelijke voorzieningen is een voorwaarde voor een kwalitatieve woonomgeving.

"En pak je soms zelf de tram ook? Heel veel. Om waar naartoe te gaan? Soms als wij moe zijn, en we moeten naar de Colruyt of de Delhaize, dan nemen we de tram voor één halte.

— Meisje, 8 jaar, Wondelgem

- Om zicht te krijgen op de verschillende betekenissen die voorzieningen houden, is het belangrijk hierover te praten met de bewoners en gebruikers van die voorzieningen.

"Er is niet echt veel te doen in Lembeke, de buurt staat ervoor bekend. Je zou echt kunnen kamperen op straat, zo rustig is het, en de enige winkel die we hebben is een Delhaize. Er is geen schoenenwinkel ofzo, daarvoor gaan we naar Eeklo of naar Gent. Er zijn wel veel dokters hier enzo."

— Jongen, 14 jaar, Lembeke

- Voorzieningen nemen niet altijd de vorm van 'gebouwen' of 'organisaties' aan: ook de inrichting en uitrusting van de buitenruimte kunnen bekeken worden als voorziening. Bekijk bomen bijvoorbeeld niet enkel als natuurelement maar potentieel ook als goals om tussen te voetballen, een plek voor een hangmat, een schuilplek als het regent, …
- Voorzieningen zijn vaak gedeelde plekken en daarom potentieel interessante ontmoetingsplekken: de kans is groot dat je er anderen treft. Voorzieningen kunnen bovendien nieuwe ontmoetingskansen creëren: je komt er in contact met andere kinderen en volwassenen die je anders niet zou tegenkomen of leren kennen.
- Kinderen en tieners waarderen het om jeugdgerichte voorzieningen te hebben, waar vooral jongeren en weinig volwassenen komen. Laat hen mede-eigenaar zijn van deze

plekken door samen met hen te bepalen hoe de plek eruit ziet, waarvoor de plek kan worden gebruikt, welke activiteiten er doorgaan, enz. Besteed hier ook aandacht aan in voorzieningen gericht op een breder publiek: denk zo bijvoorbeeld aan plekken voor jongeren in een cultureel centrum, bibliotheek, winkelcentrum of zorgvoorzieningen. Dit toont dat zij er ook thuishoren.

– Ook voorzieningen die niet specifiek gericht zijn op kinderen en tieners kunnen voor hen bijdragen tot de leefbaarheid van de wijk. Kinderen vinden het belangrijk dat niet enkel zij een eigen plek hebben: ook andere (groepen) mensen moeten hun eigen ruimtes en voorzieningen hebben waar zij ongestoord (door bijvoorbeeld het spel van kinderen) hun gang kunnen gaan. Denk hierbij aan een lokaal dienstencentrum, een koffiebar en een petanqueclub.

"In de Lidl voel ik mij thuis. Ik heb drie huizen: mijn echte huis, Lidl en jeugdhuis."

– Jongen, 12 jaar, Europark

Jeugdhuis 2050 in Europark is voor veel kinderen en tieners een zeer belangrijke plek. Ze kunnen hier deelnemen aan activiteiten, ontmoeten er vrienden en kunnen er terecht voor hulp bij vragen.

- **Het is belangrijk dat er voorzieningen zijn die aansluiten bij de leefwereld van alle bewoners. In wijken met een grote (etnisch-culturele) diversiteit kan het dan ook interessant zijn om die diversiteit weerspiegeld te zien in voorzieningen. Bijvoorbeeld: is er naast een kerk ook een moskee? Is er een tolkdienst? Is er naast een supermarkt ook een Aziatisch winkeltje? Deze diversiteit biedt op zijn beurt weer kansen tot uitwisseling en interactie tussen de verschillende groepen.**
- **Zet in op een goede afstemming en communicatie tussen aanwezige voorzieningen en creëer zo een netwerk tussen lokale voorzieningen voor kinderen en jongeren. Communiceer bijvoorbeeld elkaars programma en stem doelstellingen en doelgroepen op elkaar af.**
- **Kinderen en tieners begrijpen dat niet elke voorziening die zij zouden willen of die voor hen belangrijk is, aanwezig kan zijn in de directe woonomgeving. Wanneer er prioriteiten gesteld moeten worden, zet dan vooral in op diverse ontmoetingsplekken, plekken voor hobby's, sport en recreatie, eet- en drinkgelegenheden, winkels, educatieve plekken zoals scholen en bibliotheken en openbaar vervoer. Bekijk in dit opzicht ook het onderzoek van Kind & Samenleving en in het bijzonder de publicatie 'Hoe ZOT is ons dorp'[15]. Daarnaast vraagt de typologie van stapelbouw om een aantal bijkomende aandachtspunten wat voorzieningen betreft.**
    - In stapelbouwomgevingen is er extra aandacht nodig voor ontmoeting en samenleven. Bij elke voorziening moet daarom nagedacht worden voor de ontmoetingskansen die er daarmee gecreëerd kunnen worden.

15 Kind en Samenleving (2016). Hoe zot is ons dorp? Brussel. Beschikbaar via: https://k-s.be/medialibrary/purl/nl/3546875/K&S_002_Publicatie_Nevelstad_06.pdf.

- Denk aan voorzieningen die bewoners toelaten invloed uit te oefenen op hun woonomgeving en een stem te hebben in veranderingsprocessen in de ruimte. (bv. bureau van sociale huisvestingsmaatschappij, groendienst, afvalophaaldienst, ...)
- Doordat sommige beslissingen in een gedeelde woonomgeving genomen worden door anderen, zijn er voorzieningen nodig waarbij mensen terecht kunnen met vragen of waar ze informatie kunnen krijgen; een publiek forum.
- Zorg voor voldoende en diverse voorzieningen die aansluiten op de hoeveelheid en het profiel van de inwoners: als het voetbalveldje bezet is, kan een ander groepje dan elders voetballen? Is er voldoende plaats in een lokale school of kinderopvang? De draagkracht van voorzieningen moet ook aangepast zijn aan de omvang van de ruimte en het aantal inwoners.
- Zeker in grotere stapelbouwomgevingen moet er goed nagedacht worden over de ligging van de voorzieningen. Het hebben van een 'centrale concentratie' van voorzieningen kan contact tussen mensen, sociale controle en de levendigheid van die plek stimuleren.
- Denk aan voorzieningen als mogelijk alternatief voor activiteiten die weinig of geen plaats krijgen in de private woonomgevingen maar die wel naar een specifieke ruimte vragen. Denk bijvoorbeeld aan hobbyruimtes, ruimtes met werktuigen om fietsen te herstellen, huiswerkbegeleidingsklasjes, repetitieruimtes voor muziek,... Vaak zijn appartementen kleiner dan private woningen en is het dankbaar om buiten de woning dergelijke plekken te hebben.

Vitaliteit

De mate waarin de omgeving levendig is en er voldoende mogelijkheden en activiteiten zijn die kinderen en tieners aanspreken.

– Een woonomgeving met veel potentiële activiteiten waaraan men kan deelnemen, wordt door kinderen en tieners erg gewaardeerd. Volgens Gibsons' affordances theory worden objecten of ruimtes overigens niet enkel gelezen en gewaardeerd aan de hand van hun fysieke kenmerken, maar ook door de (potentiële) gebruiken die ze dragen[16]. Specifiek met betrekking tot kindvriendelijke planning is het werk van Marketa Kyttä ook interessant[17]. In stapelbouwomgevingen wordt deze potentie versterkt doordat er veel mensen in de nabije omgeving wonen, die vaak ook nog gebruik maken van dezelfde, gedeelde ruimtes. Dit creëert meer draagkracht voor verschillende activiteiten, vormen van sport en spel, en ook voorzieningen die activiteiten kunnen organiseren. Zowel op vlak van formeel georganiseerde activiteiten en voorzieningen alsook wat betreft spontane levendigheid en vitaliteit zijn er in stapelbouwomgevingen vele potenties.

"Wat ik typisch vind voor de wijk is het woord 'actie'. Er is altijd wel iets te beleven en er is altijd wel iemand op straat waar je mee kan praten."

— Jongen, 8 jaar, Europark

16 Gibson, J. J. (2014) 'The Theory of Affordances', in Gieseking, J. J. et al. (eds) *The People, Place and Space Reader*. New York: Routledge, pp. 56-60.

17 Kyttä, M. (2004). The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria for child-friendly environments. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 179-198.

– We merken dat kinderen die opgroeien in stapelbouw zelden alleen buiten spelen. Ze trekken er vooral op uit met vrienden, buren, broers of zussen. Speel hierop in door voldoende ruimtes te voorzien die vormen van interactie en samenspel faciliteren, liefst met in de nabijheid plekken waar de ouders van die kinderen (en tieners) elkaar kunnen ontmoeten.

– De aanwezigheid van 'plekken waar altijd iets te doen is' draagt bij tot de waardering van de ruimte. Dit kan bijvoorbeeld door centrale plekken met verhoogde programmatie te voorzien. Probeer zoveel mogelijk te voorkomen dat er zones ontstaan zonder enig gebruik: 'programmatorische woestijnen' kunnen onveiligheidsgevoelens tot gevolg hebben. Zorg ervoor dat steeds duidelijk is waarom bepaalde zones ontoegankelijk gemaakt zijn of gevrijwaard worden van activiteit. Vermijd plekken die leeg zijn zonder duidelijke reden (bv. kijkgroen).

Van de buitenruimte in Lange Velden wordt gezegd dat ze niet veel gebruikt wordt, op enkele mensen die er met hun hond gaan wandelen na.

"Soms ga ik naar het jeugdhuis om te spelen. Soms pingpong, ook kikkertjes, soms zijn er activiteiten en dan doe ik ook mee. Soms neem ik mijn broer mee, hij moet bij mij blijven. Het jeugdhuis is één van de belangrijkste plekken van de buurt: als je niemand buiten ziet, en je gaat naar het jeugdhuis, zie je bijna iedereen daar."

— Jongen, 10 jaar, Europark

– Niet alleen levendige plekken vol activiteit zijn voor kinderen belangrijk. Even belangrijk zijn plekken waar ze even kunnen ontsnappen aan de drukte. Niettegenstaande kinderen dit soort plekken vooral binnen de eigen, private woning zoeken, kunnen hiervoor ook meer publieke plekken ingericht worden. Denk bijvoorbeeld aan bibliotheken of plekken waar in stilte huiswerk gemaakt kan worden. Andersom kan bekeken worden of er ook strategisch ruimtes voorzien moeten worden voor actievere of luidere activiteiten zoals muziek spelen, zodat deze de rust in de private woningen niet verstoren.

– Klein- en grootschalige activiteiten, feesten of evenementen in de woonomgeving worden om verschillende redenen geappreciëerd door kinderen en tieners. Ze kunnen bijdragen tot de levendigheid van de omgeving, creëren kansen tot ontmoeting, en kunnen anders lege plekken interessanter maken en betekenis geven. Tot slot dragen evenementen bij tot de eigenheid van de woonomgeving: ze zijn soms de reden waarom een buurt bij anderen gekend is. Organiseer evenementen waarbinnen ook kinderen en tieners een plaats krijgen. Dit kan bijvoorbeeld door een kinderluik te voorzien, tieners de activiteiten mee te laten bepalen en jongeren in te schakelen als vrijwilligers.

Evenementen zoals rommelmarkten of buurtfeesten dragen bij tot de identiteit en de levendigheid van de buurt en worden door kinderen en tieners vooral gewaardeerd omdat ze er veel buren tegenkomen.

– Als ontwerper kan je niet altijd voorspellen welke activiteiten in welke ruimtes zullen plaatsvinden. Ga ervan uit dat kinderen en tieners overal spelen (en dus niet enkel in de daartoe specifiek ontworpen speelruimtes), en dat elke plek voor verschillende activiteiten gebruikt kan worden. Om het gebruik van bepaalde ruimtes zoveel mogelijk te sturen, richt je hen best ofwel heel rigide ofwel net flexibel in. Om dezelfde redenen is het ook interessant om een grote diversiteit aan types buitenruimtes (in schaal, overdekt of niet, materiaalgebruik, toegankelijkheid etc.) te voorzien, die elk een ander spectrum van activiteiten toelaten.

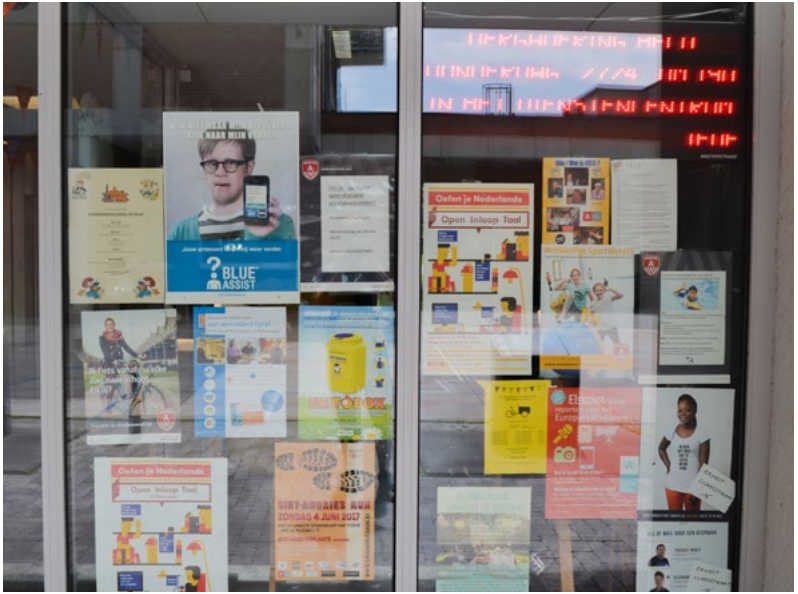

– Sport- en spelmateriaal en voorzieningen bepalen mee de bruikbaarheid van de plek voor spel en andere activiteiten. Zijn er voetbalgoals om te voetballen of twee goed gepositioneerde bomen die daarvoor dienst kunnen doen? Kan je ergens een bal uitlenen? Zijn er ligstoelen of is er een helling voorzien om van te sleeën in de winter? Enz. In stapelbouwomgevingen waar er veel van de ruimte gedeeld wordt, is het soms interessant om te kijken welk materiaal gedeeld kan worden als mensen hiervoor open staan. Dit bespaart ruimte in de private ruimte en aankoop- en onderhoudskosten.

Op de vele affiches kan je lezen wat er te beleven valt in de wijk.

Schaal

De mate waarin omgeving en gebouw als geheel worden ervaren en voldoende duidelijk, leesbaar en bevattelijk zijn voor kinderen en tieners.

– Bij stapelbouwomgevingen is het, meer dan in andere woonomgevingen en zeker voor kinderen en tieners, belangrijk om na te denken over een duidelijke, leesbare en bevattelijke schaal. Dit is zo omdat veel van de ruimtes gedeeld moeten worden, en deze oefening van gedeeld gebruik voor een deel afhankelijk is van een goede dimensionering van de ruimte. Enerzijds gaat dit over de afmetingen van en afstanden binnen de fysieke ruimte, anderzijds doet ook de omvang van de gemeenschap waarin men woont ertoe. Het kunnen herkennen van veel van hun medebewoners, wordt namelijk door kinderen en tieners als een kwaliteit gezien.

"Awel, maar ik denk dat de schaal van het gebouw daar ook wel mee te maken heeft. Die sociale controle en contact, het is veel laagdrempeliger in ons gebouw om contact te hebben met de directe buren, dan als je naar grotere gebouwen gaat. Op een lange gang heb je al veel minder kans dat je die tegenkomt."

– Moeder van twee, Wondelgem

– Neem het kind als maatstaf bij het ontwerpen van een woonomgeving. Denk hierbij aan haalbare wandelafstanden, ooghoogtes en de algemene dimensionering en comfort van gebruiksobjecten in de ruimte. Iedereen heeft in zekere mate een natuurlijke appreciatie voor ruimtes die goed gedimensioneerd zijn en niet claustrofobisch klein of onbevattelijk groot zijn. Voor kinderen kan een correcte dimensionering anders zijn dan bij volwas-

senen, aangezien hun ooghoogte en gevoel voor schaal vaak anders zijn. Daarnaast zijn afstanden voor (gezinnen met) kinderen ook moeilijker te overbruggen dan voor volwassenen. Neem dit in acht bij het ontwerpen van woonomgevingen en de voorzieningen hierbinnen. Volgens de logica van 8-80 cities zou trouwens een ruimte die werkt voor zowel 8- als 80-jarigen in principe goed moeten werken voor iedereen[18].

– In een woonomgeving is het belangrijk om op een geïntegreerde manier na te denken over de verschillende schaalniveaus. De eigen kamer, het appartement, het gehele appartemensgebouw, de woonwijk en zelfs de gemeente: elk van deze schaalniveaus beïnvloedt de leefwereld van kinderen en tieners. Ook in gedeelde woonomgevingen vragen deze bijkomende aandacht en afstemming op elkaar. Vaak zijn stapelbouwomgevingen namelijk grootschaliger en is er minder aandacht voor kleinschaligere, meer geborgen plekken.

'De kabouterbankjes': een kleinschalige plek in Europark in een verder nogal grootse omgeving. Deze plek werd gewaardeerd door een kind omwille van de 'schattigheid' van de plek.

18 880 Cities, *Creating cities for all*, https://www.880cities.org/

- Zorg ervoor dat het geheel van een appartementsgebouw voor kinderen en tieners leesbaar is, eventueel door het op te delen in overzichtelijke deelclusters. Ook de leesbaarheid van de buitenruimte heeft een impact op het gebruik en de waardering ervan. Ruimtes met duidelijke en veilige routes, grenzen, landmarks, zoneringen en knooppunten[19] zijn leesbaarder en worden omwille van die reden meer geapprecieerd. Herkenbare afspreekplekken of herkenningspunten ondersteunen ontmoeting tussen kinderen. Vaak spreken kinderen af dichtbij de inkom van een gebouw of tussen twee gebouwen in. Duidelijke routes en grenzen kunnen helpen om het te bespelen terrein te beschrijven aan anderen, of om afspraken te maken rond het gebruik van de buitenruimte.
- Het leesbaar maken van gewenst, toegestaan en mogelijk gebruik draagt bij tot potentieel gebruik: mag ik hier binnen? Mag ik hier graven? Kan ik hier voetballen?
- Zones die voor een grote hoeveelheid mensen toegankelijk zijn, maken de individuele aanwezigheid hierbinnen anoniemer. Dit kan zowel een kwaliteit als een moeilijkheid zijn. Grootschalige ruimtes zijn meestal ook moeilijker toe te eigenen voor individuen of kleine groepen.

In stapelbouwprojecten is het belangrijk om rekening te houden met zowel de fysieke schaal als het aantal mensen die samen in een cluster wonen.

19 Lynch, K. (1960). *The Image of the City.* Massachusetts: MIT Press.

- Denk in de woonomgeving na over mogelijkheden en de wenselijkheid van plekken die niet voor iedereen publiek toegankelijk zijn, maar wel voor een kleinere groep van mensen. Houd vervolgens ook rekening met de gewenste grootte van deze ruimtes: ze mogen niet te groot gedimensioneerd worden.
- Zorg er voor dat het (semi-)publieke statuut van gedeelde buitenruimtes duidelijk is. Bij grootschalige omgevingen (met bijvoorbeeld 100 appartementen) voelt de buitenruimte al snel erg (soms té) publiek aan, terwijl in kleinschaligere omgevingen (met bijvoorbeeld drie appartementen) het 'gedeelde' karakter vaak minder voelbaar is, en mensen de ruimte niet altijd goed durven gebruiken omdat er het gevoel kan ontstaan dat de buitenruimte toebehoort aan één van de bewoners (zoals de bewoners van het gelijkvloers).
- Het is een kwaliteit als een omgeving niet alles in één keer prijsgeeft. Het kunnen verkennen van, ontdekken van, en verstoppen in de ruimte wordt gewaardeerd door kinderen en tieners.
- Neem ook technische overwegingen in acht bij het ontwerpen van verticale woonomgevingen: hoge gebouwen veroorzaken trekwinden en werpen grotere schaduwen, wat een invloed kan hebben op de bruikbaarheid van de buitenruimte rond deze gebouwen. Dit vraagt naar goede oriëntatie en ontwerp van het gebouw en een goede afstemming op de directe publieke buitenruimte.

*"**Om te voetballen is het toch niet te koud?** Niet voor de blok, maar achter de blok is er te veel wind. **Oké dus er is wel een groot verschil tussen de twee?** Ja, als je voor de blok gaat, is er geen wind, hier is er wel wind, veel wind. Omdat de wind van daar komt. En ook veel schaduw."*

— Gesprek tienerjongens, Europark

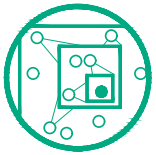

Privacy

De mate waarin het gebouw en de omgeving haar bewoners persoonlijke ruimte en geborgenheid biedt en plekken omvat waar kinderen en tieners zich kunnen afzonderen.

- Privacy is in een appartementsgebouw, anders dan bij een alleenstaande, grondgebonden woning, geen vanzelfsprekendheid. De private wooneenheden bevinden zich er erg dicht bij elkaar en het gebouw wordt door meerdere gezinnen bewoond. Bovendien zijn er de gedeelde binnen- en buitenruimtes waarover er afspraken gemaakt moeten worden. Hierdoor komt er een grotere focus te liggen op het collectieve karakter van de omgeving. Het individu verliest men binnen dit omvangrijke geheel wel eens uit het oog. In stapelbouw moet er steeds een evenwicht gezocht worden tussen de noodzaak tot delen en samenleven enerzijds en het belang van privacy anderzijds.
- Privacy gaat over het zich kunnen afsluiten (fysiek én mentaal). De private woning is bij uitstek de plek waar kinderen en tieners zich willen kunnen afzonderen: dit moet hun eigen, vertrouwde plek zijn. Zowel voor het individu (een kind dat even alleen kan zijn in zijn of haar kamer) als voor het gezin (het kunnen sluiten van de voordeur en het kunnen sluiten van gordijnen) is dit van belang.
- Voldoende privacy en de mogelijkheid voor een individu of gezin om zich af te sluiten, bevordert de verstandhouding tussen buren. Het spreekt voor zich dat, wanneer buren elkaar niet al te veel hinderen, er minder aanleiding is tot conflict. Daarnaast moeten kinderen en tieners zich, ook in de gedeelde ruimtes, kunnen afsluiten wanneer zij daar behoefte aan hebben. Dit heeft duidelijke implicaties voor de inrichting van de binnen- en

buitenruimtes en de afstemming hiertussen. Onderschat zo bijvoorbeeld niet de waarde van goede visuele afscherming en kwalitatieve auditieve isolatie.

- Houd bij de compositie van het gebouw en zijn link met de buitenruimte rekening met de visuele verbindingen tussen beiden. Enerzijds moet er aandacht zijn voor het beperken van mogelijke inkijk in de appartementen, andersom kan in de buitenruimte ook het gevoel ontstaan van bekeken te worden omwille van het aantal 'ogen dat op de ruimte is gericht'. Dit kan als onaangenaam ervaren worden en daardoor het gebruik van de buitenruimte limiteren. Voor veiligheidsgevoelens van kinderen en hun ouders kan het op zijn beurt wél weer interessant zijn om meer sociale controle en toezicht te hebben op de buitenruimte. Een goede afwisseling tussen zichtbare en minder zichtbare plekken draagt bij tot verschillende mogelijke vormen van gebruik.
- Kinderen en tieners geven aan veel rekening te moeten houden met anderen: de buren, ouders, broers en zussen, enz. Het hebben van een eigen kamer wordt daarom bijna unaniem als kwaliteit vermeld. Op hun eigen kamer kunnen kinderen zich even terugtrekken wanneer ze boos of verdrietig zijn, ongestoord telefoneren en in stilte huiswerk maken. Hoewel gedeelde omgevingen voor een stuk aan deze behoeften kunnen beantwoorden (bijvoorbeeld een rustige huiswerkklas) blijft een eigen, private ruimte onvervangbaar. Wanneer kinderen geen eigen kamer hebben, missen ze vooral de privacy van een eigen plek. Het grote belang van de private woning, de eigen thuis, begrijp je ook uit de gedetailleerde plaatsbeschrijvingen die kinderen geven wanneer we hen vragen over hun woonomgeving te vertellen. De binnenruimte wordt tot slot extra belangrijk wanneer kinderen niet (zelfstandig) naar buiten kunnen.

"Als ik soms een keer een discussie heb met papa,
dan wil ik daar effe alleen zijn."

— Meisje, 12 jaar, Wachtebeke

– Plekken waar kinderen zich kunnen afzonderen, hoeven zich niet te beperken tot de private woning. Ook in de gedeelde binnen- en buitenruimtes zoeken kinderen en tieners plekken op die ze even voor zichzelf kunnen toe-eigenen, eventueel samen met vrienden en vriendinnen. In elke omgeving waar we onderzoek deden, vertellen kinderen vol enthousiasme over hun geheime plekken en de kampen die ze maakten in de buitenruimte. Daarnaast is het mogelijk om op een zeer 'private' manier aanwezig te zijn in de publieke ruimte, bijvoorbeeld wanneer iemand een gesprek voert via telefoon of sociale media of een boek leest op een bankje nabij het water. Het is interessant om voor dit soort aanwezigheden meer geborgen plekjes te voorzien in de buitenruimte. Hier moet er uiteraard het evenwicht gezocht worden met (nét) voldoende toezicht of passage om onveilig aanvoelende ruimtes te vermijden.

Veel van de kinderen waarmee we spraken hebben geen eigen, aparte slaapkamer. Deze foto werd door een kind genomen.

– Private (afgeschermde) buitenruimtes, zoals tuinen en balkons, vormen voor velen een kwaliteit: het is een veilige speelplek, je kan er eigen spelmateriaal gebruiken en onbewaakt achterlaten, buiten eten (frietjes en barbecue!), ongestoord zonnebaden, tuinieren, fietsen kunnen er veilig gestald worden en ook ander materiaal kan er opgeborgen worden. Aangezien de bewoners van een stapelbouwomgeving hun buitenruimte meestal delen onder de bewoners en dus niet beschikken over de privacy van een eigen buitenruimte, dient creatief gezocht te worden naar alternatieven voor deze activiteiten. Houd er in ieder geval rekening mee dat gedeelde buitenruimtes de waarde en functies van een private buitenruimte zelden volledig kunnen vervangen[20].

Enkele kinderen uit de Gentse stapelbouwwijk Scheldeoord tonen, met veel trots, hun kamp aan de onderzoekers. Het hebben van eigen 'geheime plekken' of 'kampen' wordt door veel kinderen sterk gewaardeerd.

20 Mahmoudi Farahani, L. Maller, C. and Phelan, K. (2018) 'Private Gardens as Urban Greenspaces: Can They Compensate for Poor Greenspace Acces in Lower Socioeconomic Neighbourhoods?', *Landscape Online*, 59(April), pp. 1-18.

Eigenheid

De mate waarin de omgeving of de verschillende elementen daarbinnen onderscheiden kan worden van andere omgevingen en herkenbaar is voor kinderen en tieners.

- In stapelbouwomgevingen ligt de focus vaak voornamelijk op het collectieve en minder op het individuele. Anders dan bij een alleenstaande woning, waarbij je als gezin de mogelijkheid hebt om allerlei keuzes te maken over je eigen woning (gebruik van kleur, materiaal, vorm, decoratie, …), moet er in gezamenlijke woningbouw gezocht worden naar een soort compromis tussen alle bewoners. Dat kan leiden tot monotone, uniforme of anonieme omgevingen waar niet iedere bewoner zich in kan vinden. Uit onze gesprekken blijkt dan ook dat inwoners van stapelbouw, ook kinderen en tieners, vaak een zekere eigenheid of uniciteit in en van hun woonomgeving missen.
- Unieke, typerende elementen dragen bij tot een bepaalde eigenheid in de buurt. Kinderen en tieners gebruiken deze kenmerken om, met enige trots, over hun woonomgeving te vertellen. Dat gevoel van trots draagt er op zijn beurt dan weer toe bij dat ze ergens graag wonen. Werk bijvoorbeeld met kleur, vegetatie, waterpartijen en terugkerende visuele elementen. Voor kinderen en tieners zijn deze eigenschappen van gebouw en omgeving ook belangrijke referenties voor de leesbaarheid van de ruimte. Ze gebruiken vooral kleur (“de paarse blok”), nabije voorzieningen (“het bureau van ABC”), typologische kenmerken (“de hoogste blok”) en landschappelijke kenmerken (“de bocht in de Leie”) om zichzelf en anderen in de omgeving te situeren. Hoewel dit vaak visuele elementen zijn, spelen ook andere zintuigen een rol: zo kan een goede geur of een aangenaam geluid met een specifieke plek geassocieerd worden.

"Als zo elke blok een andere kleur heeft, vind ik dat elke blok zo zijn eigen persoonlijkheid heeft."

— Meisje, 11 jaar, Europark

"En zoals ze nu zijn, is dat niet echt."

— Jongen, 10 jaar, Europark

- Wanneer kinderen en tieners zélf kunnen bijdragen tot de eigenheid of het uitzicht van een omgeving, dan verhoogt dit hun waardering van en betrokkenheid op die plek. Denk bijvoorbeeld aan een kunstwerk gemaakt door kinderen uit een wijkschool dat van het park een bijzondere plek maakt. Ook private plekken, in het bijzonder wanneer grenzend aan gedeelde of publieke ruimte, lenen zich hiertoe. We zagen zo bijvoorbeeld dat bewoners de gangen decoreerden met posters en planten. Hetzelfde geldt voor het balkon: wanneer je hier een mooie en gezellige plek van kan maken, wordt dit een 'uithangbord' van je eigen woning.
- Ook voorzieningen, activiteiten, personen, vrienden en populaire plekken, … maken de buurt bijzonder voor kinderen en tieners. Wat de buurt anders maakt dan andere buurten is niet altijd zichtbaar en kom je vaak pas te weten als je er de kinderen en tieners over praat: de sfeer in de wijk, wat er te beleven valt, welke nationaliteiten er samenwonen, hoe mensen zich ten opzichte van elkaar gedragen, wie bekende personen zijn, … Wanneer kinderen en tieners zich helemaal niet verbonden voelen met een plek, merk je dat ook meteen: er zijn niet echt aspecten van de buurt die ze zouden missen mochten deze verdwijnen.

"Van mij mag alles weg. Dat maakt mij echt niet uit. Er is hier niks speciaal dat ik weg of niet weg zou willen hebben.

— Jongen, 15 jaar, Watersportbaan

– De naam die gebruikt kan worden om een gebouw of wijk te benoemen, kan belangrijk zijn om deze een bepaalde eigenheid te geven. Dit is nog meer het geval in stapelbouwomgevingen, waar we merkten dat straatnamen (zeker voor bezoekers) minder veelzeggend zijn (niet elk appartementsgebouw bevindt zich direct aan een straat) en amper worden gebruikt om uit te leggen waar men woont. Ook de manier waarop de omgeving door anderen wordt beschreven, doet ertoe.

We stelden op de Watersportbaan vast dat het hebben van een naam voor de woontoren helpt bij de identificatie met, en leesbaarheid van de gebouwen.

– Wat een plek 'eigen' maakt is niet noodzakelijk positief. Ook negatieve kenmerken maken een ruimte tot wat ze is, en kunnen bepalend zijn voor de identiteit van de ruimte. Een ruimte is bijvoorbeeld verschrikkelijk winderig, altijd donker, gekenmerkt door instabiele, losliggende tegels of er woont iemand die altijd roept als je voorbij wandelt. Het werken rond dergelijke negatieve associaties kan de kwaliteit van de woonomgeving voor kinderen en tieners aanzienlijk verbeteren.

Hoewel de Watersportbaan vernoemd is naar de Regattalaan die langs de woonwijk ligt, is het vooral de Leie aan de andere kant van de wijk die bijdraagt aan de eigenheid van de plek, en hiervoor ook meer geapprecieerd wordt.

- Soms is een plek uniek omwille van zijn historische betekenis. Daarnaast kunnen ook persoonlijke herinneringen een plek bijzonder maken voor kinderen en tieners. Doordat iemand voor lange tijd aanwezig is op een bepaalde plaats, verbindt deze zichzelf met de ruimte en gaat de ruimte steeds meer betekenis krijgen. Bij het plannen van een interventie is het belangrijk een zicht te krijgen op de verschillende betekenissen die aan een plek gegeven worden om zo niet voorbij te gaan aan de eigenheid van een plek. Het uitwisselen en zichtbaar maken van andere verhalen kan inzicht geven, verbindend werken en misschien zelfs aanstekelijk of inspirerend zijn voor alternatieve vormen van ruimtegebruik en -beleving.

- Het belang van schoonheid van de woonomgeving is voor kinderen en tieners relatief ten opzichte van andere thema's. Schoonheid wordt weinig spontaan vermeld en staat vooral in functie van de eigenheid van de omgeving. Ook over groen- en waterelementen wordt veelal op deze manier gesproken: waterlopen, bloemenvelden en bomenrijen zijn mooi, kunnen rust en samenhang brengen, maar slagen er vooral in de buurt een unieke uitstraling te geven.

– Eigen aan stapelbouw is dat je vaak hoger woont en dat levert soms een mooi en wijds uitzicht op, wat veel kinderen en tieners weten te waarderen. In stapelbouwomgevingen wonen meer mensen dichter bij elkaar. Enerzijds biedt dit mogelijkheden tot het delen van ruimtes en infrastructuur (denk aan was- en klusruimtes, polyvalente ruimtes, logeerkamers, werkplekken, …). Anderzijds levert dit een grotere draagkracht voor bepaalde grootschaligere voorzieningen vlakbij de woning dan mogelijk zou zijn bij een private tuin (denk aan een groter voetbalveld, speelterrein, zwembad, horeca, …). Door deze kwaliteiten in de verf te zetten en uit te spelen als 'pretfactoren' die dergelijke wijken anders maken dan wijken met individuele woningen, kan een aanzienlijke bijdrage geleverd worden tot de waardering van de woonomgeving.

De 10 bouwblokken kregen op onze tentoonstelling een centrale plaats.

<< INHOUD

Aan de slag!

We hopen dat we je konden inspireren om vanuit het perspectief van kinderen en tieners naar stapelbouwomgevingen te kijken. Hoewel de bouwblokken en aandachtspunten zoals gepresenteerd in deze publicatie specifiek geformuleerd zijn voor stapelbouwomgevingen, geloven we dat velen ervan ook relevant zijn voor andere woonomgevingen. Graag nodigen we je uit om met de bouwblokken aan de slag te gaan bij het ontwikkelen van nieuwe en verbeteren van bestaande stapelbouwomgevingen. We moedigen je aan om daarbij ook kinderen en tieners zelf te betrekken.

Wil je meer te weten komen over dit onderzoek? Surf dan naar http://blok.kidsgids.be/. Daar kan je rondneuzen in de onderzoeksrapporten en een virtueel bezoek brengen aan de tentoonstelling die we in 2019 organiseerden. Heb je nog vragen of iets op te merken? Aarzel dan niet om contact op te nemen met onderzoekers Jo Boonen (jo.boonen@hogent.be), Marlies Marreel (marlies.marreel@hogent.be) en coördinator Sven De Visscher (sven.devisscher@hogent.be).

Colofon

Deze brochure is een herwerking van de tentoonstellingsbrochure **Kindvriendelijke stapelbouwomgevingen**, die liep van 22 mei t.e.m. 19 juni in Gent. In de tentoonstelling en het daaraan gekoppelde activiteitenprogramma werden de resultaten van het multidisciplinaire PWO-project B.L.O.K. gepresenteerd. B.L.O.K. staat voor 'sociaal-ruimtelijk belevingsonderzoek en ontwerpend onderzoek naar de betekenisgeving, leefbaarheid en ontplooiingskansen voor kinderen en tieners in stapelbouwomgevingen'. Het onderzoek werd uitgevoerd door de vakgroepen Architectonisch Ontwerp (Jo Boonen, Ruben Joye en Pieter Foré) en Sociaal Werk (Marlies Marreel, Sven De Visscher, Greet De Brauwere en Griet Verschelden) van de HOGENT en liep van oktober 2016 tot oktober 2019.

Deze brochure is een product van het bovengenoemde praktijkgericht wetenschappelijk onderzoeksproject (PWO), gefinancierd door het onderzoeksfonds van de HOGENT. Het project werd gecoördineerd door Sven De Visscher.

Meer informatie en de andere eindproducten van het onderzoeksproject, vind je op http://blok.kids-gids.be/.

© 2019, HOGENT
Alle rechten voorbehouden.

Vormgeving: karakters.be

Beelden en grafieken: auteurs boek
(tenzij anders vermeld)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Verwijzen naar deze publicatie kan aan de hand van volgende informatie:
Marreel, M., Boonen, J., De Visscher, S. (red.), De Brauwere, G., Foré, P., Joye, R. & Verschelden, G. (2019), Kindvriendelijke stapelbouwomgevingen: bouwblokken voor ruimtelijke kwaliteit, Gent, HOGENT

<< INHOUD